

FEMINIZAM I MUŠKARCI

KRATKI VODIČ ZA POČETNIKE/CE

NIKOLA VUČIĆ

Naslov: Feminizam i muškarci: Kratki vodič za početnike/ce

Autor: Nikola Vučić

Izdavač: Heinrich Böll Fondacija
Čekaluša 42
71 000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
Tel.: +387 (0)33 260-450
E-mail: info@ba.boell.org
ba.boell.org

Za izdavača: Judith Brand

DTP: Faruk Garib

Tiraž: 100 primjeraka

ISBN 978-9958-577-28-4

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod ID brojem 50895110

Stavovi, mišljenja i zaključci u ovoj publikaciji ne moraju nužno odražavati stavove Heinrich Böll Fondacije. Heinrich Böll Fondacija ne garantuje za tačnost podataka koji su izneseni u publikaciji.

Sva prava zadržana od Heinrich Böll Fondacije.

CC-BY NC-ND

NIKOLA VUČIĆ

FEMINIZAM I MUŠKARCI

KRATKI VODIČ ZA POČETNIKE/CE

SEPTEMBAR/RUJAN, 2022.

 HEINRICH BÖLL STIFTUNG
SARAJEVO

SADRŽAJ

05 PREDGOVOR: ZAŠTO SU NAM VAŽNI I MUŠKARCI U FEMINIZMU?

09 UVOD

13 FEMINIZAM JE ZA SVE

17 FEMINIZAM I MUŠKARCI

25 (NE)TIPIČNI MUŠKI RAZGOVORI

35 ZAKLJUČAK

37 REFERENCE

38 BIOGRAFIJA

„Vizionarski feminizam je mudra i ljubeća politika. Ukorijenjena je u voljenju muškog i ženskog bića, odbijajući privilegirati jedno nad drugim. Duša feminističke politike predanost je zaustavljanju patrijarhalne nadmoći nad ženama i muškarcima, djevojkama i dječacima. Ljubav ne može postojati u odnosu koji se temelji na dominaciji i prisili. (...) Prava feministička politika uvijek nas dovodi iz ropstva u slobodu, iz stanja bez ljubavi do ljubavi.“

bell hooks - Feminizam je za sve

PREDGOVOR:
ZAŠTO SU NAM VAŽNI I MUŠKARCI U FEMINIZMU?

Na pitanje mogu li muškarci, zajedno sa ženama, sudjelovati kao akteri feminističkih progresivnih aktivnosti odgovor je potvrđan i afirmativan. To, međutim, nije autoritativan stav koji nudim s ciljem neostavljanja prostora za bilo kakvu debatu o tome. Naprotiv, debate su potrebne i dobrodošle. No, to je stav koji, na temelju uvida u literaturu, akademske rasprave i aktivističke prakse u svijetu stavljam kao izazov za razmišljanje svim ženama, a muškarcima posebno, koji su došli u dodir sa ovim materijalom. Čim ste ovdje, zasigurno ste tu s razlogom, pa Vas pozivam da do kraja vodiča ispratite argumentacijsku putanju kojom ćemo koračati zajedno, komunicirajući sa historijskim činjenicama, teorijskim razmatranjima, i razmišljanjima savremenih muških aktera u javnom prostoru. Uistinu, nama treba vizionarski feminizam!

Prije nego sam uopće krenuo u pripremu ovog Vodiča, razgovarao sam sa brojnim muškarcima koji su u Bosni i Hercegovini aktivni na različitim poljima, poput kulture, politike i sporta. Sagovornike sam birao na temelju njihove javne prisutnosti i na temelju bazičnog uvida u njihove (ideološke) stavove o pitanjima rodne ravnopravnosti, vodeći računa o tome da bi svojim afirmativnim odnosom prema rodnoj ravnopravnosti mogli biti poticaj i drugim muškarcima koji su ukorijenjeni u patrijarhalnoj logici i nepravедno ubiru privilegije koje im nudi patrijarhalni sistem vrijednosti, ipak nesvjesni da su one dvosjekli mač pošto je poznato da patrijarhalna kutija čini i muškarce zarobljenicima nametnutih slika o tome kakvi trebaju da budu, ne dozvoljavajući im da artikulišu sve svoje emocije. O tome sam pisao i u ***Kritici tokisčne muškosti: pregledu suvremenih istraživanja*** (2021) ističući kako muškarci, pristajanjem na patrijarhalni okvir življenja, zakidaju sebe za brojna dragocjena ljudska, emocionalna iskustva. Stavovi koje sam čuo od svojih sagovornika u velikoj su mjeri bili progresivni i odstupali su, što je najvažnije, od normativnih obrazaca na temelju kojih bi se jasno odredila i diferencirala uloga muškarca i uloga žene u društvu. Neke od sagovornika uvrstio sam u serijal razgovora **“Feminizam i muškarci”** koji sam pokrenuo u partnerstvu sa dvjema organizacijama: Heinrich Boll Fondacijom i Friedrich Ebert Stiftung, a ovaj serijal broji ukupno deset (10) razgovora emitovanih u razdoblju od listopada/oktobra 2021. godine do kolovoza/avgusta 2022. godine.

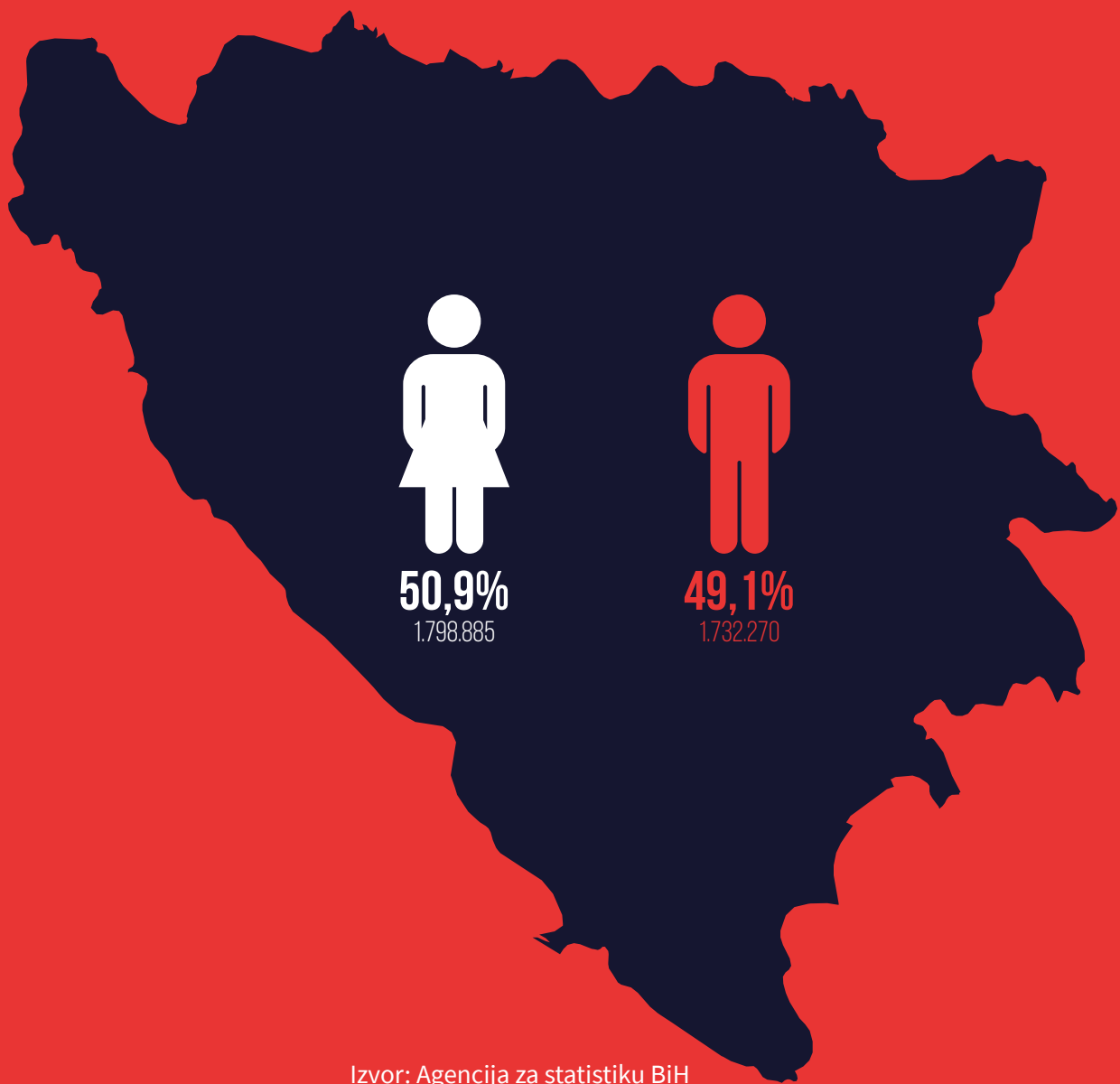
Prvi razgovor imao sam sa mladim znanstvenikom sa Univerziteta u Sarajevu, Jasminom Hasanovićem, kojem sam postavio pitanje: da li smatra da muškarci uopće trebaju govoriti o feminizmu te na koji način ih se feminizam tiče? Jasmin Hasanović je lucidno odgovorio - “da nije bilo muškaraca, feminizam uopće ne bi bio potreban”. Bez obzira na to koju feminističku struju zastupali, Jasmin primjećuje da se feminističke teme uglavnom smještaju u sferu u kojoj muškarci ne bi trebali da govore te dodaje kako, unatoč tome, treba skrenuti pažnju da muškarci kada govore

7 ZAŠTO SU NAM VAŽNI I MUŠKARCI U FEMINIZMU?

o feminizmu čine to uvijek iz pretpostavljajuće i “privilegirane pozicije”. U konačnici, to je izazov zbog kojeg ovaj Vodič želimo učiniti dostupnim i onim muškarcima koji smatraju da mogu pružiti podršku razvoju feminističkih ideja, kao feministi ili feministički saveznici, a da to čine pažljivo slušajući društvene probleme nataložene pod višestoljetnim patrijarhalnim pritiskom, koji je ženama u privatnoj i javnoj sferi uskratio brojne slobode, koje su muškarci imali priliku uživati, i još to čine. Osluškovati probleme i dati doprinos u njihovom rješavanju podrazumijeva ujedno i oslobađanje od pretpostavki o apriornoj ispravnosti vlastitih pozicija.

U poglavlju ***(Ne)tipični muški razgovori*** imat ćete priliku detaljnije se upoznati sa razgovorima koje sam vodio. Izdvojeni su samo neki dijelovi, tekstualno, a za sveobuhvatniji uvid u materijal, pozivam Vas da pregledate epizode na socijalnim platformama fondacija [HBS](#) i [FES BiH](#). Snažno želim da što više muškaraca prepozna vrijednosti feminističkog pokreta i da uvidi historijske činjenice o tome da su i muškarci, premda u manjini, bili dijelom različitih feminističkih akcija. Upoznajte se sa definicijama feminizma, sa idejama, motivirajte se i osnažite! I širite nova znanja dalje. Svijet znanja traži saveznice i saveznike, traži one koji će - unatoč strasti prema neinformiranosti koja postaje sve prisutnija - biti hrabri u zagovaranju ravnopravnog društva, u kojem će muškarci početi ispravljati historijske greške i preuzeti odgovornost. To je ujedno i moj odgovor na pitanje iz naslova Predgovora - muškarci su potrebni feminizmu, ne kao problem, već kao dio rješenja!

STANOVNIŠTVO U BOSNI I HERCEGOVINI PREMA SPOLU U 2013.

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Nigerijska spisateljica i feministica Chimamanda Ngozi Adichie kaže da bismo svi trebali da budemo feministi i feministkinje. O tome je publicirana i knjižica koja je transkribirani govor autorice na TEDxEuston konferenciji, održanoj u Velikoj Britaniji, godine 2012., što je izazvalo veliku pažnju javnosti. Njezin govor je objavljen i preveden kod nas. Naime, C. N. Adichie je svjesna, i to piše, da rod nije jednostavna tema za razgovor. Ona zapaža kako ova tema ljude čini nervoznima, ponekad i razdražljivima pa zbog toga i muškarci i žene nerado pokreću ovu temu i olako odbacuju probleme u vezi s rodom: “Zato što je i sama pomisao na promjenu postojećeg stanja uvijek neprijatna” (prev. *Svi bi trebalo da budemo feministi i feministkinje*; 2018: 37). Prije nego u narednim poglavljima ovog Vodiča pristupimo feminizmu iz perspektive historijskog razumijevanja i smještanja feminističkog pokreta u sadašnjost, dozvolite da se još kratko zadržimo na onome što nas uči Chimamanda Ngozi Adichie. I ona se, kao i brojni deklarirani feministi, suočava s pitanjem:

“Ali zašto baš riječ feministkinja/feminista?” ili “Zašto ne kažete da se borite za ljudska prava, ili tako nešto?”

- Zato što bi to bilo nepošteno, odgovara Chimamanda Ngozi Adichie.

Nadalje, ona dodaje: **“Naravno da je feminizam dio ljudskih prava, ali koristiti neodređen izraz poput sintagme ljudska prava jeste poricanje konkretnog pitanja roda. Time bismo zanemarili činjenicu da su žene te koje su vjekovima bivale izopćene iz društva. Time bismo porekli da se problem roda tiče žena. Da se problem ne odnosi na to što je neko ljudsko biće, već na to što je žensko ljudsko biće. Svijet je vjekovima podijeljen na dvije grupe ljudi od kojih jedna neprestano biva ugnjetavana i izopćavana. Bilo bi, stoga, pošteno da rješavanje ovog problema uzme u obzir i ove činjenice”** (37-38). Važno je skrenuti pažnju i na sljedeće. Feminizam je u velikoj mjeri poboljšao i živote muškaraca. Kako? Odgovore je ponudila Zerlina Maxwell, poznata politička analitičarka i novinarka. Ona je kroz niz primjera pokazala na koji je način feminizam pomogao i muškarcima¹. Među izdvojenim “benefitima”, autorica Maxwell navela je kako su napore u iskorijenjivanju **seksualnog zlostavljanja u vojsci** potaknule političarke poput Jackie Speier i Claire McCaskill, “no činjenica da i muškarci mogu biti žrtve nasilja dugo je bila zanemarena. Iako su veće šanse da će vojnkinju silovati kolega vojnik nego da će stradati u borbi, većina žrtvi seksualnog zlostavljanja u vojsci ipak su muškarci. Organizacije poput *Male Survivor* i *Men Can End Rape* pokazale su se važnima da bi se omogućilo čuti i njihove glasove”.

¹ Opširnije potražite u članku koji je za Vox Feminae prevela Morana Žunec 2014. godine: <https://voxfeminae.net/feministyle/23-nacina-na-koja-je-feminizam-poboljsao-zivote-muskaraca/>

Također, neizostavno je spomenuti i to da je jedna od najvažnijih lekcija koju nas je naučio feminizam samokritika: “Anil Dash kaže kako ga je upravo feminizam naučio kako biti boljim građaninom i članom svoje zajednice, zbog konstantnih napora u postizanju jednakosti, prava i humanosti”. Dakle, uzmemo li ove navode relevantnima, ali i brojne druge koje ćete vidjeti u nadolazećim poglavljima, postavimo si pitanje: da li je feminizam samo za žene? - “Naravno da nije”, piše istraživačica Lejla Gačanica u autorskom članku “Kome treba feminizam?”². Ravnopravnost bez učešća muškaraca - smatra Gačanica - nije moguća, pa ni poželjna.

“

Feministi su muškarci koji se zalažu za rodnu ravnopravnost jednako kao i žene. Nerijetko ćete čuti od strane osvijestjenih muškaraca (političara, recimo) kako će podržati žene u njihovoj borbi za jednakost. Ipak, ovo nije samo ‘ženska’ borba. Posljedice nejednakosti se itekako osjete i odražavaju na porodicu, ekonomiju, siromaštvo, kulturu, napredak društva u cjelini – ne samo žena kao ‘ranjive’ kategorije. Da li će seksualno uznemiravanje na radnom mjestu uticati samo na ženu koja mu je izložena? Da li će otkaz zbog trudnoće pogoditi samo ženu koja je otpuštena? Da li će nedostatak zdravstvene brige pogoditi samo bolesnu ženu? Da li je rodno-zasnovano nasilje samo privatni problem? Sublimirano: patrijarhat šteti svima. U svoj suštini, feminizam se odnosi na jednakost svih marginalizovanih grupa - jednakost za one koji su LGBTQIA, osobe sa invaliditetom i etničke i rasne manjine. Briga o feminizmu znači briga o ljudima koji se uklapaju u te kategorije. I na kraju, feminizam nije posvećen samo promjeni negativnih stereotipa o ženama. Velika strana feminizma je razumijevanje stereotipa o maskulinitetu i uticaju koji ti stereotipi imaju na društvo. (Lejla Gačanica u članku “Kome treba feminizam?”)

”

² Opširnije na: <https://ba.boell.org/bhs/2020/03/31/kome-treba-feminizam>

Izvor: Miguel Bruna/Unsplash

FEMINIZAM JE ZA SVE

„Važno je da muškarci podignu barjak feminizma i suprotstave se patrijarhatu. Sigurnost i nastavak života zahtijeva feminističku preobrazbu muškaraca!“

bell hooks - Feminizam je za sve

Feminizam nije jednodimenzionalan i jednoznačan pokret. Feminizam je poštenije promatrati kroz množinu feminističkih aktivističkih i teorijskih ostvarenja. Iako se nekad čini kako postoje namjere za monopolizacijom feminističkih znanja, važno je naglasiti da to nije moguće postići i da se feminizam prkosno i hrabro opire bilo kakvom ideološkom pojednostavljanju i prisvajanju. Feminizam nema članarinu, i nema pravila o tome kakvu muziku feministi i feministkinje slušaju, koju boju vole ili kakvu uniformu oblače. Svaki pokušaj kidnapovanja unaprijed je osuđen na neuspjeh jer historija feminizma ujedno je i historija pluraliteta ideja i artikulacije otpora prema hegemoniji.

S namjerom da glavne ideje feminističkog pokreta učini jasnima i dostupnima široj javnosti, feministička aktivistica i autorica bell hooks³ napisala je knjigu “Feminizam je za sve: strastvena politika”, otvarajući iz feminističkog ugla teme braka, klase, roda, spolnosti, nasilja, ljepote i odnosa prema tijelu. Autorica “konstruktivno raspravlja o ciljevima feminizma, tako da priručnik vrvi idejama te prijedlozima kako neke od njih provesti u djelo. Primjerice, smatra da je feminističko obrazovanje ključno za svu djecu pa predlaže otvaranje vrtića u kojem će djeca biti slobodna od socijalno konstruiranih rodnih ograničenja; ili pak spominje potrebu zakupa termina televizijskog programa koji će se ozbiljnije baviti feminističkim temama te ih na taj način približiti većem broju ljudi” (Gvozdanović, 2006: 133). Hooks smatra da mnoge samozvane feministkinje, zapravo se nisu riješile vlastitog seksizma i dominacije nad drugim ženama kroz klasnu i rasnu pripadnost. Seksizam žena prema ženama se jasno vidi u privrženosti klasnom elitizmu unutar pokreta. “Feministkinje ne mogu biti uspješne u borbi protiv patrijarhata sve dok se ne riješi pitanje klase unutar pokreta” (2006: 134). Polazišna ideja koju nudi u uvodu knjige očituje se kroz prezentaciju feminizma kao pokreta “za okončanje seksizma, seksističkog izrabljivanja i ugnjetavanja” (hooks, 2004: 8) što ga čini pokretom otvorenim za sve.

Autorica “želi destigmatizirati feministički pokret kao antimuški. Smatra da bi se muškarci trebali pridružiti feminističkom pokretu i prihvatiti ideje antiseksizma. S druge strane, feminizam bi trebao ponuditi alternativnu sliku muškosti temeljenu na samopoštovanju, a ne na dominaciji” (Gvozdanović, 2006: 134).

³ bell hooks, ime pisano malim početnim slovima pseudonim je Glorie Jean Watkins, američke spisateljice, feminističke teoretičarke i kulturne kritičarke. Također, kao intelektualka i socijalna aktivistkinja jedna je od najutjecajnijih suvremenih crnih kritičarki “bijelog muškog kapitalističkog patrijarhata.

Razvojem feminističkih teorija i društvenih praksi, uvidjelo se da muškarci mogu biti saveznici u postizanju feminističkih ciljeva⁴, te da kritički fokus treba usmjeriti na patrijarhat, seksizam i toksičnu ili hegemonističku muškost. Takvo suočavanje sa stvarnošću, prema kojoj problem nije moguće jednoznačno adresirati muškarcima, premda je njihova odgovornost neupitna, otvorila je debatu i o snažnoj ulozi koju žene također mogu imati u očuvanju seksističkih politika živima.

Hooks nas podsjeća na to da norme patrijarhalne muškosti potiču “muškarce da budu patološki narcisoidni, infantilni i psihološki ovisni o privilegijama, ma koliko bile relativne, a koje uživaju samo zbog toga što su rođeni kao muškarci. Mnogi vjeruju da će im životi biti ugroženi ukoliko im se te privilegije oduzmu” (hooks, 2000: 70). Prema njezinom uvjerenju, feministička vizija uključuje i feminističku muškost, koja i u ime dječaka i muškaraca zahtijeva sve što feminizam želi za djevojčice i žene. Feminističko razmišljanje uči nas kako voljeti slobodu i pravdu na načine na koje glorificiraju život. Očigledno je da su nam “potrebne nove strategije, nove teorije i vodiči koji će nam pokazati kako stvoriti svijet u kojem će feministička muškost procvjetati” (2000: 71). Stoga, da bismo bili istinski vizionari i vizionarke, trebali bismo “svoju maštu ukorijeniti u konkretnu stvarnost, dok istovremeno zamišljamo mogućnosti izvan te stvarnosti” (2000: 100). Hooks kaže da one feminističke aktivistkinje koje odbijaju da prihvate muškarce kao saveznike u borbi - koje gaje iracionalne strahove o tome da će muškarci na štetu žena priskrbiti korist od feminističke politike - doprinose tome da dio javnosti sumnjičavo gleda na feminizam (116).

4 U Srbiji je autorica Zorana Antonijević (v. zbornik radova *Feministička teorija za sve*; 2018: 341 - 358) vodila razgovore sa muškarcima, na temelju čega je izveden zaključak kako je svega nekoliko njih u “direktnom kontaktu sa feminističkom teorijom i praksom kroz rad sa ženskim i profeminističkim organizacijama. Intervjui pokazuju da feministička praksa ne uspeva da u potpunosti iskoristi potencijal profeminističkih muškaraca za promenu i redefinisanje hegemonijskog maskuliniteta u Srbiji. Stoga je potrebno da rodne studije i feministički pokret usmere svoju pažnju i na orodnjenost muškaraca i povećaju nivo uključenosti, znanja i razumevanja kritičkih studija maskuliniteta u okvirima znanja o rodu i rodnim ulogama”. Nalazi razgovora koje je Antonijević vodila ukazuju na to da obrazovanje za rodne i feminističke teorije i prakse igra veliku ulogu u promjeni patrijarhalnih obrazaca muškosti.

FEMINIZAM I MUŠKARCI

U ovom poglavlju predstavit ću vezu između muškaraca i feminističkih pokreta vodeći se pregledom najrelevantnijih historijskih događaja i ličnosti koje nedvojbeno ukazuju na involviranost muškaraca u feminističke ideje, i to kroz aktivan, afirmativan, društveno-angažiran odnos. Ako je danas, u 21. stoljeću, čuđenje i negodovanje česta reakcija na mušku involviranost u feminizam, nije li pomalo teško zamisliti kako je to bilo razumjeti u ranijim stoljećima? Možemo li, stoga, zamisliti malobrojnost svih onih koji su ranije, kao muškarci, pokazivali kritički odnos prema muškim privilegijama i ženskoj društvenoj podređenosti? O muškarcima u feminizmu može se govoriti i kao o feminističkim saveznicima, ako samu identifikaciju s feminizmom promatramo kroz kritičku vizuru onih grupa koje smatraju da je feministički identitet isključivo povezan sa ženama i njihovim autentičnim iskustvom. Ipak, razvoj demokracije, popularizacija politika identiteta, i sve vidljivija javna rasprava o problemima povezanim uz rodno-zasnovano nasilje, rodnu neravnopravnost i seksizam, ponukali su i mnoge muškarce da se otvoreno identificiraju i deklariraju kao feministi poput Justina Baldonija, Terryja Crewsa, Alana Cummingsa, Matta McGorryja, Baracka Obame i drugih.

KRATAK HISTORIJSKI PREGLED

Vratimo se, međutim, na historijski pregled. Američki sociolog Michael Kimmel kategorizirao je američke muške odgovore na feminizam, na prijelazu u dvadeseto stoljeće, u tri kategorije: profeminističke, maskulinističke i antifeminističke. Profeministički muškarci, vjerujući da će i sami biti obuhvaćeni promjenama, općenito su pozdravljali povećano sudjelovanje žena u javnoj sferi i promjene u podjeli rada u kući; nasuprot tome antifeministi su se protivili pravu glasa žena i njihovom sudjelovanju u javnom životu, podržavajući tradicionalni patrijarhalni model porodice. Konačno, tzv. maskulinistički pokret karakterizirale su muške skupine, a razvio se kao neizravna reakcija na percipiranu feminizaciju muškosti.

Godine 1840. ženama je odbijeno pravo učešća na Svjetskoj konvenciji protiv ropstva u Londonu. Pristaše nazočnih žena tvrdile su da je licemjerno zabraniti ženama i muškarcima da sjede zajedno na ovoj konvenciji za okončavanje ropstva; naveli su slične segregacijske argumente koji su korišteni u SAD-u za razdvajanje bijelaca i crnaca. Kada je ženama bilo i dalje zabranjeno da se pridruže postupku, abolicionisti William Lloyd Garrison, Charles Lenox Remond, Nathaniel Peabody Rogers i Henry Stanton, odlučili su svi šutke sjediti sa ženama. Inače, jedan od argumenata protiv sudjelovanja žena, kako na Svjetskoj konvenciji protiv ropstva, tako i obično u devetnaestom stoljeću, bila je mizogina ideja o tome “da su žene loše konstituirane da preuzimaju muške odgovornosti”. Abolicionist Thomas Wentworth Higginson usprotivio se tome, navodeći: “Ne vidim kako ijedna žena može izbjeći bijes kada

1840.

*Ženama uskraćeno pravo učešća na Svjetskoj
konvenciji protiv ropstva u Londonu*

otvori oči pred činjenicom da je zapravo prezir, a ne poštovanje, ono što je tako dugo štitilo njezin rod od jednakog udjela zakonskih, političkih i obrazovnih prava.”⁵

Historijski gledano, pokreti za ukidanje ropstva i izborna pravo žena bili su usko povezani (u SAD-u), a primjerice Frederick Douglass je bio među rijetkim muškarcima koji su prisustvovali slavnoj konvenciji o pravima žena 1848. u Seneca Fallsu. Pojedini izvori, referirajući se na progresivne Douglassove stavove iz 19. stoljeća upućuju na njegovu autobiografiju *Narative of the Life*, objavljenu 1845., u kojoj je opisivao svoje djetinjstvo u Marylandu, detaljno narativno oslikavajući okrutno postupanje kojem su on i drugi robovi bili podvrgnuti. Godine 1838. Douglass je pobjegao iz ropstva u New York. Njegova autobiografija opisuje i radost koju je osjetio po dolasku na sjever: **“Često su me pitali kako sam se osjećao kada sam se našao u slobodnoj državi. Nikad sam sebi nisam mogao sa zadovoljstvom odgovoriti na ovo pitanje. Bio je to trenutak najvećeg uzbuđenja koji sam ikada doživio. Pretpostavljam da sam se osjećao onako kako se može zamisliti nenaoružani mornar kad ga prijateljski ratnik spasi iz piratske potjere.”**⁶

Douglass se pridružio abolicionističkom pokretu 1841. i stavio svoje govorničke vještine na raspolaganje Američkom društvu protiv ropstva. Do godine 1847. preselio se u Rochester, NY, gdje je izdavao *North Star*, tjedne abolicionističke novine. Bio je aktivan u *Western New York Anti-Slavery Society*, a upravo je kroz ovu organizaciju upoznao Elizabeth M’Clintock. U julu 1848. M’Clintock je pozvala Douglass da prisustvuje Prvoj konvenciji o pravima žena. Spremno je to prihvatio, a njegovo sudjelovanje na konvenciji otkrilo je i njegovu predanost pravu glasa za žene. U izdanju *North Star* objavljenom ubrzo nakon događaja, Douglass je napisao:

“

Što se tiče političkih prava, smatramo da žena ima pravedno pravo na sve što tražimo i za muškarca. Idemo dalje i izražavamo svoje uvjerenje da sva prava koja je svrsishodno da muškarac ostvaruje, jednako vrijede i za žene. Sve što muškarca čini kao inteligentno i odgovorno biće, jednako vrijedi i za ženu. (...) Naša doktrina je da 'pravo nema spol'.

”

5 Kimmel, Michael S. (1992), “Introduction”, u: Kimmel, Michael S. (ur.), *Against the tide: pro-feminist men in the United States, 1776-1990: a documentary history*, Boston, Massachusetts: Beacon Press, str. 1-51

6 Vidjeti opširnije na stranicama Nacionalnog historijskog parka u New Yorku / National Historical Park New York: <https://www.nps.gov/wori/learn/historyculture/frederick-douglass.htm>

Nastavio je podržavati prava žena i nakon konvencije 1848. godine. Zajedno sa Elizabeth Cady Stanton i Susan B. Anthony, osnovao je **American Equal Rights Association**, organizaciju koja je zahtijevala opće pravo glasa. Prema pisanju Noaha Berlatskyja u časopisu **The Atlantic** (2004), u članku u kojem predstavlja kratak pregled muškog učešća u feminizmu, u vrijeme kada je Douglass radio za pravo glasa u Americi, John Stuart Mill je preuzeo slične aktivnosti u Britaniji. U **The Subjection of Women** ili u prevodu *Podređenost žena*, spisu napisanom 1861. u suradnji sa svojom suprugom Harriet Taylor Mill, izjavio je:

“

Načelo koje regulira postojeće društvene odnose među spolovima - zakonska podređenost jednog spola drugom - je pogrešna sama po sebi, a sada je jedna od glavnih prepreka ljudskom napretku; i da je treba zamijeniti načelom savršene jednakosti, ne dopuštajući nikakvu moć ili privilegiju s jedne strane, niti nedostatak s druge.

”

Pet godina nakon objavljivanja *Podređenosti žena*, 1866. godine, Mill je u britanskom Parlamentu iznio prijedlog zakona koji bi ženama omogućio pravo glasa. Njegova knjiga napisana još u 19. stoljeću prevedena je na našim prostorima tek krajem 20. stoljeća, a u izdanju objavljenom u Hrvatskoj, koje je prevela Nadežda Čačinović, prevoditeljica u *Predgovoru* navodi da bi ovu knjigu “morao (...) pročitati svatko tko se barem malo zanima za društvo i politiku, ne samo oni kojima je stalo do ženske ravnopravnosti. Nije riječ o zanimanju za povijest ideja iako je ovih stotinu i trideset godina od datuma objavljivanja i nešto više otkako je napisan (1861.) dio moguće pouke. Millova jasna argumentacija protiv nejednakosti u položaju žena i muškaraca u mnogome anticipira odgovore koje i danas moramo koristiti. Mnogo toga se promijenilo, pogotovo u zakonskim odredbama (iako ne baš tako davno ni u najjednostavnijim zahtjevima za pravom glasa) i pristupu svim pozivima. Pitanje o postojanju, podrijetlu i učinku razlika još uvijek je na dnevnom redu” (Čačinović, 2000).

Prethodno navedeno ukazuje na to da su od 19. stoljeća, uz Prvi val feminizma, i muškarci učestvovali u značajnim kulturnim i političkim društvenim odgovorima na nejednakost.

Značajnu knjigu na temu muškaraca i feminizma 2009. godine pod naslovom *Men and Feminism: Seal Studies* objavila je Shira Tarrant⁷. Obradujući pitanje zašto bi muškarci uopće trebali brinuti o feminizmu, autorica Tarrant postavlja temelj za širu raspravu o feminizmu kao ljudskom, a ne samo ženskom pitanju. Muškarci, prema njezinom razmišljanju, kao očevi, braća, muževi, partneri i prijatelji mogu biti od ključne važnosti u ovom pokretu.

Ona zapaža da “postoje snažni primjeri muškaraca kroz povijest i iz nacija diljem svijeta koji su stajali kao saveznici u borbi žena za autonomiju i građanska prava” (2009: 34). Neki su “podržavali seksualno oslobađanje, kontrolu rađanja, slobodu donošenja odluka o vlastitom tijelu i temeljno pravo žena na slobodno izražavanje. Nedavno su se muškarci antiseksisti također počeli fokusirati na društvenu jednakost, uključujući seksualno zlostavljanje, pornografiju, muško nasilje nad ženama i ulogu žena u religiji” (2009: 35).

Shira Tarrant poziva se na zbirku primarnih izvora koju su sačinili dvojica autora, Michael Kimmel i Thomas Mosmiller, s naslovom “Against the Tide: Pro-Feminist Men in the United States, 1776-1990, A Documentary History” koja uključuje više od stotinu citata iz prvog lica profeminističkih muškaraca kao što su Thomas Paine, John Dewey, Ramon Sanchez, Upton Sinclair, rabin Stephen Samuel Wise, Omar Elvin Garwood, W. E. B. Dubois i drugi. Iako su mnogi od tih muškaraca imali koristi od privilegije svog spola, mnogi su istodobno iskusili ugnjetavanje od strane drugih muškaraca na temelju njihove rase, vjere, klase ili seksualne orijentacije.

Kimmel i Mosmiller objašnjavaju da čak i ako muškarci imaju moć nad ženama zbog svog rodnog statusa, neki muškarci nemaju moć u drugim aspektima i “imaju vlastitu povijest iskrivljenu, potisnutu ili izbrisanu”. Inače, “da bismo razumjeli ulogu muškaraca u feminističkom pokretu, važno je najprije imati pregled samog pokreta koji su predvodile i prvenstveno naseljavale žene”, piše Tarrant pojašnjavajući kako američki feminizam historičari općenito dijele na tri “vala”, tijekom kojih je aktivizam rastao. Razdoblje tijekom kasnog devetnaestog i početka dvadesetog stoljeća poznato je kao prvi val feminizma i prvenstveno je usmjereno na pravo glasa. Mnogi/e od sufražeta / sufražetkinja⁸ bili/e su aktivni/e u pokretu za ukidanje ropstva u Sjedinjenim

⁷ Shira Tarrant je doktorica znanosti, istraživačica tema maskuliniteta, feminističkih teorija i pop kulture. Autorica je knjige “When Sex Became Gender” (Routledge, 2006); urednica provokativne antologije “Men Speak Out: Views on Gender, Sex, and Power” (Routledge, 2008) i suurednica “Fashion Talks: Undressing the Power of Style”. Tarrant je česta predavačica na fakultetima. Često je citirana u tisku, televiziji, radiju i online medijima na temu rodne politike. Doktorirala je političke znanosti na Sveučilištu California u Los Angelesu.

⁸ Sufražetkinja je naziv koji se krajem 19. i početkom 20. stoljeća u anglosaksonskim zemljama, a pogotovo u Velikoj Britaniji upotrebljavao za pripadnice pokreta za jednako pravo glasa muškaraca i žena, odnosno uvođenje ženskog prava glasa. Izraz suffragette dolazi od engleske riječ suffrage za pravo glasa.

● PRVI VAL FEMINIZMA

KRAJ 19. I POČETAK 20. STOLJEĆA

- ◆ Pravo glasa
- ◆ Ukidanje ropstva u Sjedinjenim Državama
- ◆ Ispitivanje pozicije ugnjetavanih žena
- ◆ Nejednakosti u obrazovanju, zapošljavanju, braku

● DRUGI VAL FEMINIZMA

OD 1960. DO SREDINE 1970-IH

- ◆ Pokreti za slobodu govora i građanska prava
- ◆ Studenti na ulici tražili prava za žene
- ◆ Grupe za ženska prava borile se za okončanje rodne segregacije pri zapošljavanju, postizanje jednake plaće, za priznavanje i okončanje obiteljskog nasilja i silovanja

● TREĆI VAL FEMINIZMA

ZAPOČEO TOKOM 1990-IH

- ◆ Zagovaranje političke i kulturne promjene
- ◆ Imperijalizam, globalna politika, rasa, seksualnost i rodni paritet

● ČETVRTI VAL FEMINIZMA

ZAPOČEO 2012. GODINE

- ◆ Korištenje internetskih alata i intersekcionalnost
- ◆ Pokret za žene koje progovaraju i dijele svoja iskustva na internetu

Državama i počeli su ispitivati poziciju ugnjetavanih žena. Osim borbe za izbore, aktivistice za ženska prava devetnaestog stoljeća bavile su se nejednakostima u obrazovanju, zapošljavanju, braku i mnogim drugim područjima života. Drugi val feminizma započeo je 1960-ih i trajao do sredine 1970-ih. Ovo doba se poklopilo s pokretima za slobodu govora, građanska prava i anti-vijetnamski rat. Studenti su izašli na ulice tražeći prava za žene i sve nedovoljno zastupljene skupine. Grupe za ženska prava i oslobodilačke grupe borile su se za okončanje rodne segregacije pri zapošljavanju, za postizanje jednake plaće za jednak rad, za priznavanje i okončanje obiteljskog nasilja i silovanja, za dijeljenje kućanskih poslova i odgoja djece jednako s muškarcima, za legalizaciju pobačaja i tako dalje. U to vrijeme knjige o povijesti žena i samoobrani objavljuju se velikom brzinom. Aktivistice su se borile da povrate kontrolu nad zdravljem žena educirajući ih o njihovom tijelu, zalažući se za uključivanje žena u zdravstvene studije, osnivajući zdravstvene klinike i čineći kontrolu rađanja i reproduktivne informacije pristupačnima.

Godine 1970. započeo je prvi ženski studijski program na *Državnom univerzitetu San Diego*. Nadalje, treći val feminizma, koji se zahuktavao 1990-ih, nastavlja zagovarati političke i kulturne promjene koje su pokrenuli aktivisti i aktivistkinje te znanstvenici i znanstvenice ranijih godina. Među brojnim pitanjima, bavili su se temama imperijalizma, globalne politike, rase, seksualnosti i rodnog pariteta.⁹ Kako u pomenutoj knjizi *Men and Feminism: Seal Studies* piše Tarrant, “raslojavanje historije na valove pomaže nam da shvatimo dugo feminističko naslijeđe, ali postoje nedostaci upotrebe ove podjele. Ovo uokvirivanje se ne odnosi na cjelokupnu feminističku historiju diljem svijeta. Također ta postavka stvara tendencije da se previde stoljeća prije prvog vala feminizma, kao i desetljeća između valova” (v. opširnije u knjizi na str. 38).

Podjela na valove također nema posve jasno prikazanu ulogu muškaraca u feminizmu. Ipak, mnogi muškarci “koji su se pridružili pokretima za prava žena bili su intelektualci i umjetnici, komentatori i pronicljivi društveni kritičari koji su se uključili u probleme ženskih prava angažirajući se u širem društvenom aktivizmu” (v. opširnije u knjizi na str. 38-39). Javlja se, u konačnici, feminizam četvrtog vala koji se stavlja u vremenski okvir oko 2012. godine, a obilježava ga korištenje internetskih alata i interseksionalnost. Feminizam četvrtog vala postao je pokret za žene koje progovaraju i dijele svoja iskustva na internetu. Društvene mreže tako su postale prostor na kojem odjekuje glas žena diljem svijeta. Smatra se da je internetski aktivizam središnje obilježje feminizma četvrtog vala.

⁹ Neki znanstvenici i aktivisti datiraju početak aktivizma trećeg vala s pokretom za pravo izbora u vezi s borbom za pravo na pobačaj; drugi ga datiraju svjedočenjem Anite Hill o seksualnom uznemiravanju tijekom saslušanja u Senatu. Neki kažu da je treći val djelomično nastao kao odgovor na percipirani separatizam drugog vala, itd.

(NE)TIPIČNI MUŠKI RAZGOVORI

"Feminizam je vizija društva. Jako mi je bitno da feminizam ne shvatimo kao priču o ženama, već kao priču o društvu kakvo želimo izgraditi."

"Muškarci su privilegirani u patrijarhatu, ali to nije slobodan život. To nije slobodarski izraz. Patrijarhat privilegira, ali je i prilično okrutan onda kada se odlučimo odmaći od patrijarhalnih očekivanja; tada nam patrijarhat opali šamar."

"Došlo je vrijeme da muškarci promisle o poukama feminizma i rodnih studija, pa da sami shvate da li je njima u tome ugodno."

Kako sam već naveo u Predgovoru, među sagovornicima¹⁰ s kojima sam razgovarao u serijalu *Feminizam i muškarci*, već sam spomenuo da je bio Jasmin Hasanović sa Fakulteta političkih nauka u Sarajevu. On je na pitanje o tome da li muškarci imaju što reći o feminizmu poručio da su muškarci zapravo “krivi” za postojanje feminizma, odnosno razlog su potrebe za feminizmom kao odgovorom na patrijarhalno okruženje koje su stvorili. Također, Hasanović smatra da je feminizam potrebno promatrati i iz muške perspektive s obzirom na to da, ma kako razumijevali feminizam i koju struju feminizma zastupali, ono što se primjećuje je da se teme ženske emancipacije i feministička pitanja smještaju zasebno u žensku sferu u kojoj muškarci ne govore. On primjećuje da to ne čine samo radikalne feministice, već ni sami muškarci ne vide da se feminizam tiče njih, a da je patrijarhat i njihov problem.

Trebamo biti ipak svjesni da kada muškarac govori o feminizmu, čini to uvijek nastupajući iz jedne pretpostavljene, dominirajuće, privilegirane pozicije u društvu. To je prilika, ali i izazov. Ukoliko radikalno razdvojimo feminizam i muškarca, feminizam i ženu, ili ženu i muškarca, (...) na taj način mi naturaliziramo određene rodne uloge. Koliko god ovo pitanje (...) bilo diskutabilno, mi moramo feminizam i feminističko pitanje, rodno pitanje, spolno pitanje promatrati kroz različite perspektive. Za mene je pitanje roda i spola u suštini jedno klasno pitanje. (Hasanović)

VUČIĆ: Patrijarhat negativno utiče na žene - one su primarne žrtve patrijarhalne logike i takvog društvenog uređenja. Međutim, patrijarhat negativno utiče i na muškarce, ali od patrijarhata muškarci imaju i privilegije. Na koji način patrijarhat privilegira muškarce, a na koji način ih drži svojim žrtvama?

¹⁰ U ovoj publikaciji izdvojeni su samo neki sagovornici iz cjelokupnog serijala. S nadom se da ćete biti motivirani pregledati cijeli “small talks” program, u ovom dijelu predstavljeni su dijelovi iz razgovora koji se odnose na promišljanja društva i feminizma iz perspektive muškaraca. Sagovornici serijala, u cjelosti, bili su: Jasmin Hasanović, Semir Mustafić Amar Numanović, Edin Pobrić, Ahmed Kosovac, Tomislav Cvitanušić, Damir Imamović, Hazim Begagić, Mirza Halilčević i Irfan Čengiđ. Serijal je sniman u partnerstvu sa Heinrich-Böll-Stiftung i Friedrich-Ebert-Stiftung u Bosni i Hercegovini.

HASANOVIĆ: Patrijarhat kao dominacija muškarca u društvenim odnosima, zapravo, polazi od onog najnižeg i najbanalnijeg razumijevanja o njemu kao stubu društva. To je naročito bitno u kapitalizmu gdje vam treba radnik koji će prodavati svoje tijelo i svoj rad koji njegovo tijelo stvara. To se nadovezuje na one ranije pretpostavke koje imamo iz drevnih kultura o tome da je muškarac ratnik, i da su muške i ženske uloge predodređene; da žena treba biti u privatnoj sferi. (...) A znamo da nije samo javna sfera politična, već je i privatna sfera politična. To je pokazala COVID-19 pandemija, u vrijeme izolacije, koliko je bilo pojačano porodično nasilje, nasilje nad ženama, ali i seksualnim manjinama. Okruženje koje je patrijarhalno - ono reproduciira patrijarhalne norme i kroz kulturu, kroz obrazovanje, kroz školstvo.

Hasanović se pita da li uopće ima feminizma u domaćoj akademiji, što čini - kako kaže - iz jednog prostog razloga - školstvo je, generalno, kako ističe, odraz određenog društva, pa tako i akademije.

“

Ako pogledamo našu akademiju, iz nekog svog iskustva, treba postaviti par pitanja. Prvo - da li zaista ima šansu neka djevojka sa istim ili sličnim, da ne kažem boljim, preferencijama od nekog studenta koji je svršeni nekog fakulteta? Da li će ona imati istu priliku da dobije angažman ili posao na određenoj katedri, odsjeku, fakultetu, samo zato što je žensko? Naravno ne svugdje, ali takvih primjera ima i ja ih poznajem. Druga stvar - koliko je na nekim fakultetima upisano studentica, a koliko studenata; i koliko onda na kraju imate novih kadrova koji se upošljavaju na univerzitetu da su muškarci, a koliko da su žene? Imamo mnogo više studentica, a kasnije se zapošljavaju studenti. (Hasanović)

”

Uvjeren je da feminizam mora teoretizirati, ali da također mora biti i praktičan, što znači da mora imati svoj konkretni društveni angažman. Prema njegovom mišljenju, problem je razdvojiti teoriju i praksu. Feminizam je primjer pokreta koji, kaže, ne može funkcionirati bez teorije. Naime, teorija doprinosi boljim opisima i razumijevanjima raznovrsnosti feminističkih pokreta.

Razgovarao sam, u okviru serijala, i sa **Amarom Numanovićem**, ekspertom za javne politike koji je ujedno i praktičar ekonomskog razvoja sa velikim iskustvom u radu sa multilateralnim institucijama, međunarodnim organizacijama, akademskim centrima i poslovnim subjektima. Njegov rad je uglavnom fokusiran na ekonomski razvoj, tržište rada i zapošljavanje, mjere za otvaranje novih radnih mjesta, te industrijsku i inovacionu politiku, prvenstveno u regionu Zapadnog Balkana. Univerzitetski je obrazovan u oblastima ekonomije javnog sektora i životne sredine, ali i komparativne književnosti te informacionih nauka.

S Numanovićem sam razgovor usmjerio na pitanje o identifikaciji s feminizmom. Upitao sam ga šta je, osim puke identifikacije s feminizmom, važno ponuditi u polju aktivnog djelovanja. Svjestan da je identifikacija sa feminizmom problem koji zahvata i žene i muškarce, Amar kaže da često u javnom prostoru možemo vidjeti žene koje su po svim vrijednostima i principima dijelom feminizma, ali su nespремne kazati - ja sam feministkinja. Suštinski problem vidi u načinima na koje se feminizam percipira.

Vrlo često, kad govorimo o feminizmu, mistificiramo ga. Podrazumijevamo određene tipove ponašanja i subkulturne norme kao feminizam. Ali feminizama ima više i svima im je, suštinski, zajedničko da se zalažu za prava i jednakopravnost žena, bilo u političkom, kulturnom, ekonomskom, akademskom smislu. Omiljena definicija feminizma mi je ona koja kaže kako je feminizam radikalna ideja koja kaže da su i žene ljudi. Onda kada prihvatimo da imamo dva ili više rodova, koji trebaju biti jednako zastupljeni i jednakopravni, imati isti pristup uslugama i ljudskim pravima, tada se možemo nazvati feministom. Iznenaduje me otpor prema semoidentifikaciji s feminizmom, posebno kod žena. Vidjeli smo da je Angela Merkel, nakon toliko godina, javno rekla da je feministkinja te da joj je žao što ranije to nije rekla. (Numanović)

Mistifikacija i zbunjenost oko niza pokreta i subkultura često je, smatra Numanović, uzrok otpora. Drugi problem vidi u hiperideologizaciji koja doprinosi gubitku značenja. Naljepnice i etikete, u takvom vremenu, gube značenja.

“

Nije bitno samo deklarativno reći da si feminista ili feministkinja, već treba u situacijama koje to zahtijevaju, potkrijepiti to.

”

VUČIĆ: Otkud dolazi demonizacija feminističkog pokreta i feminističkih ideja? Mnogi smatraju da je identifikacija muškarca s feminizmom nemoguća.

NUMANOVIĆ: *To je višedimenzionalan problem. Postoje ideologije, centri moći i konzervativne ideje koji žele napraviti razliku među pravima koja trebaju uživati muškarci i žene. I oni koriste različite alate i narrative za demonizaciju feminizma. Mislim, ipak da postoji i dimenzija nerazumijevanja. Ljudi često vjeruju da moraju prihvatiti jedan određen set vrijednosti i ponašanja koji asociraju s radikalnim izričajima feminizma. Zato moramo govoriti o feminizmima, u množini. (...) U svakom pokretu i ideologiji imamo široku lepezu formi.*

Društvena promjena iziskuje svoje vrijeme, dugotrajan rad na promociji određene ideje.

“

Mislim da je naša zadaća danas pokušati razumjeti zašto imamo jako velik broj ljudi koji se opiru promjenama, iako nemaju suštinske razloge za to, čak ih često te promjene ni na koji način dotiču; oni samo pokušavaju zadržati duboko usađenu viziju svijeta, usađenu kroz kulturu i odgoj. (Numanović)

”

Numanović otvara pitanje za razmišljanje: Zašto ljudi često traže činjenice koje će potkrijepiti njihov stereotip? Također, na pitanje kako muškarce motivirati da postanu dijelom rješenja, kako ih potaći da prigrlje ideju rodne ravnopravnosti, a da pritom ne misle da će ih to učiniti “manje muškarcima”, Amar Numanović je rekao da postoji duboko usađena vizija da - ukoliko niste stereotipan muškarac - odmah ste manje muškarac. On misli da treba odvojiti patrijarhat i muškocentrični svijet od muškaraca

jer mnoge žene također reproduciraju patrijarhalne kodove na različite načine, te djeluju opresivno prema drugim ženama.

“

Feminizam nije samo ideja o ženama, već je to vizija društva. Jako mi je bitno da feminizam ne shvatimo kao priču o ženama, već kao priču o društvu kakvo želimo izgraditi. Ako želimo izgraditi društvo bazirano na nasilju, diskriminaciji i rasizmu - onda nemojte biti feministi. Ali, znajte, to se kosi s civilizacijskim normama. Smatram da se muškarce ne treba isključivati. Treba im objasniti šta feminizam znači. O feminizmu često govorimo kroz predodžbe o marginalnim muškarcima i marginalnim ženama, ali to nije vjerodostojno. (Numanović)

”

Mirza Halilčević je aktivista i novinar iz Tuzle čiji je društveni (i) novinarski angažman posvećen uglavnom otvaranju tema o pravima LGBTI osoba u BiH i regiji. Jedan je od osnivača Tuzlanskog otvorenog centra.

Da li ima mjesta za muškarce u feminizmu? - Apsolutno da, odgovara Mirza. On to smatra društvenim imperativom i ponavlja - “muškarci se moraju baviti feminizmom jer snose dio odgovornost za sve što se događa ženama.” Mirza to smatra rodnom odgovornošću za sve ono što su žene morale prolaziti od najranijih perioda: Uskraćivanja obrazovanja, političkog djelovanja i slično. Posljedice poput ovih i danas su prisutne. To je nasljeđe s kojim se muškarci ne mogu pohvaliti, kaže.

“

Uloga muškaraca u feminizmu je da dekonstruiše vlastito nasljeđe i da redefiniše šta je uloga muškarca u savremenom svijetu. Da razumije po kojem principu funkcionišu rodne uloge i da, u konačnici, kaže - ovo su alternative i načini na koje možemo djelovati da se nepravda spriječi. To treba raditi u ime poboljšavanja kvaliteta života žena, ali i muškaraca. (Halilčević)

”

U razgovoru je rekao da muškarci svoje mjesto u feminizmu trebaju pronaći da bi razumjeli sami sebe, da bi razumjeli svoju ulogu u svijetu i svoje emocionalne kapacitete.

“

Muškarci su privilegirani u patrijarhatu, ali to nije slobodan život. To nije slobodarski izraz. Patrijarhat od muškaraca očekuje da se ponašaju po određenim (rodnim) pravilima. Patrijarhat privilegira, ali je i prilično okrutan onda kada se odlučimo odmaći od patrijarhalnih očekivanja; tada nam patrijarhat opali šamar. (Halilčević)

”

Ranije sam, u *Kritici toksične muškosti* (2021: 99-100) intervjuirao Reawyn Connell koja je govorila tzv. patrijarhalnim dividendama, navodeći da u mnogim patrijarhalnim društvima, gdje muškarci drže dominantnu moć i autoritet, možemo pitati šta to muškarci kao grupa postižu kroz ovaj obrazac rodnih odnosa. To je ono na šta Connell misli kada govori o patrijarhalnim dividendama.

“

*Pojednostavljenim riječima, dividenda je ekonomska: da li muškarci imaju veće prihode nego žene, više penzije, jesu li bogatiji, posjeduju li više zemlje, itd. Ali, možemo potražiti dobiti i u drugim poljima. Da li muškarci općenito uživaju više organizacijskih privilegija, imaju bolji pristup promaknućima, političkoj funkciji; uživaju li više poštovanja u svakodnevnom životu, da li kontroliraju vjerske organizacije? Da li muškarci općenito više uživaju u seksualnoj slobodi, da li imaju više pravo na zadovoljstva kao što su piće, putovanje gdje god žele, itd. I da li su prisutniji u masmedijima, među univerzitetskim profesorima, da li imaju veći pristup nauci i tehnologiji? Mislim da ova pitanja možemo postaviti za sva društva! (Connell u *Kritici toksične muškosti*, 2021: 99-100)*

”

IV

Na pitanje u kojem smislu patrijarhat pogađa žene i muškarce, te u kojem smislu je patrijarhat društveno-politička okolnost koja žene i muškarce čini podjednako "robovima", **Damir Imamović** objašnjava kako su muškarci u većoj mjeri privilegirani u odnosu na žene, jer su društva uređena na način da muškarci drže ekonomsku i političku moć. Iako su se stvari promijenile na bolje, muškarci bi trebali i dalje propitivati situaciju u kojoj se često nalaze i zapitati se, da li žele nositi "teret" koji ta pozicija nosi sa sobom. Patrijarhat je nasilje ne samo prema ženama, nego i prema muškarcima.

Imamović je bosanskohercegovački muzičar, pjevač, kompozitor i interpretator tradicionalne bosanske sevdalinke. Dobitnik je nagrade "Najbolji umjetnik Evrope" na dodjeli "Svjetskih muzičkih nagrada za 2021." u organizaciji britanskog muzičkog magazina Songlines.

VUČIĆ: Vidiš li patrijarhat kao sistem koji pogađa i žene i muškarce? Da li ih patrijarhat čini robovima?

IMAMOVIĆ: *Pogađa i jedne i druge. Naravno da je muškarcima bolje, oni su "pažena" strana. Ipak, došlo je do emancipacije na svim stranama. Došlo je vrijeme da muškarci promisle o poukama feminizma i rodnih studija, pa da sami shvate da li je njima u tome ugodno.*

Damir kaže da se danas stalno podsjećamo koliko mnogi (patrijarhalni) aspekti opstaju i da je još tendencija mnogih ljudi da s većom pažnjom slušaju muškarca. U takvom ambijentu, mnoge briljantne i stručne žene - smatra Imamović - teško dolaze do izražaja. - Patrijarhat pokazuje nevjerovatnu žilavost i, unatoč društvenim emancipacijama, patrijarhat preživljava, rekao je Imamović u razgovoru.

Prema njegovom mišljenju, patrijarhat provodi nasilje i nad ženama i nad muškarcima.

V

Muškarci imaju obavezu u BiH da govore o rodnoj (ne)ravnopravnosti, smatra novi sagovornik Nikole Vučića u serijalu razgovora o feminizmu i muškarcima. Kada bismo živjeli samo od tradicije, kaže **Tomislav Cvitanušić**, nikakvog napretka ne bismo ostvarili. "Rodna ravnopravnost je važan element sretnog društva u kojem želim živjeti", rekao je. Tomislav je svestrani sportist, nekadašnji košarkaš „Bosne”, jedan od osnivača sarajevskog polumaratona i prva osoba koja je nastupila na prestižnoj Ironman triatlon utrci. Zbog svoje cjelokupne aktivnosti i angažmana, te doprinosa sportskoj sceni u našoj državi, stekao je titulu muškarca godine u 2016. godini.

Prema njegovom mišljenju, muškarci u Bosni i Hercegovini imaju obavezu govoriti o rodnoj ravnopravnosti jer je riječ o civilizacijskom principu koji se treba podrazumijevati.

“Svako ljudsko biće treba imati jednaka prava i obaveze, ali to nije slučaj. Ovdje se često poziva na tradiciju, a kada bismo živjeli samo od tradicije ne bismo imali društveni napredak. Imamo nove spoznaje, nova razumijevanja i ne smijemo drugima određivati kako da žive.” (Cvitanušić)

U razgovoru je rekao da se kultura nasilja očituje kako prema ženama, tako i prema ranjivim grupama u društvu - “moramo o tome glasno govoriti”.

“

Svako ljudsko biće treba imati jednaka prava i obaveze, ali to nije slučaj. Ovdje se često poziva na tradiciju, a kada bismo živjeli samo od tradicije ne bismo imali društveni napredak. Imamo nove spoznaje, nova razumijevanja i ne smijemo drugima određivati kako da žive. (Cvitanušić)

”

ZAKLJUČAK

Namjera ovog **Vodiča za početnike** nije bila da se sada, nakon što ste došli do zaključnih redaka, upustite u strastvene ideološke diskusije o deklarativnim pitanjima kao što je, primjerice, (samo)identifikacija sa feminizmom. Iza identifikacije može se kriti sadržajna praznina, nepostojanje konkretnog društvenog djelovanja ili jasne artikulacije feminističkih principa u porodici, na radnom mjestu, u društvu. Zato je, umjesto rasprave o tome da li se muškarce može nazivati feministima ili feminističkim saveznicima, ili pak na neki treći način, korisnije krenuti u pravcu kritičkog preispitivanja vlastitih zabluda, predrasuda i stereotipa. Historija, a kratak pregled ponuđen je u publikaciji, ukazuje na hrabre primjere žena i muškaraca koji su ostavili trag u feminističkim emancipacijskim iskoracima. Ali posao nije gotov i neophodno je, posebno ovdje na Balkanu, poticati muškarce da se uključe u neformalni talas promjena koji treba da zahvati sve slojeve društva. Zabrinjavajući su podaci do kojih je došao u studiji *Muškarci i rodni odnosi* Srđan Dušanić (2012: 95) na temelju kojih se primjećuje da je praktično svaka treća ili četvrta žena u Bosni i Hercegovini bila izložena nekoj vrsti fizičkog nasilja. To se odnosi i na najbrutalnije vidove fizičkog nasilja. Okončanje rodno-zasnovanog nasilja, kojeg su žene najčešće žrtve, imperativ je svim generacijama. Paralelno, borba treba da uključuje edukacije, rad na terenu, javne promocije i parlamentarne debate o vrijednostima feminističkog pokreta. Nema sumnje da muškarci u feminističkoj borbi mogu dati doprinos!

Antonijević, Z. (2018). Nekoliko nevidljivih saveznika: muškarci i feminizam u Srbiji. In A. Zaharijević & K. Lončarević (Eds.), *Feministička teorija je za sve* (pp. 341–358). Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

https://rs.boell.org/sites/default/files/fjzs_web_1.pdf

Berlatsky, N. (2014, June 12). A Short History of Male Feminism. The Atlantic.

<https://www.theatlantic.com/politics/archive/2014/06/a-short-history-of-male-feminism/372673/>

Cvitanušić, T. (2021, December). Feminizam i muškarci - small talks Nikola Vučić i Tomislav Cvitanušić (5. epizoda) (N. Vučić, Interviewer) [Interview].

<https://www.youtube.com/watch?v=jvaNcD2NBE4&t=583s>

Gaćanica, L. (2020, March 31). Kome treba feminizam? | Heinrich Böll Stiftung | Ured u Sarajevo - Bosnia and Herzegovina, Heinrich-Böll-Stiftung.

<https://ba.boell.org/bhs/2020/03/31/kome-treba-feminizam>

Gvozdanović, A. (2006). Feminizam je za sve: strastvena politika [Review of *Feminizam je za sve: strastvena politika*, by bell hooks]. *Diskrepancija*, 7 (11), 133–134.

<https://hrcak.srce.hr/clanak/7263>

Halilčević, M. (2022, January). Feminizam i muškarci - smalltalk Nikola Vučić i Mirza Halilčević (6. epizoda) (N. Vučić, Interviewer) [Interview].

<https://www.youtube.com/watch?v=IHYTG650uR0>

Hasanović, J. (2021, October). Feminizam i muškarci - small talks Nikola Vučić i Jasmin Hasanović (1. epizoda) (N. Vučić, Interviewer) [Interview].

<https://www.youtube.com/watch?v=k2XykGcfgMc&t=152s>

hooks, B. (2000). *Feminism is for Everybody: Passionate Politics*. Routledge. (Original work published 2000)

hooks, B. (2004). *Feminizam je za sve: strastvena politika*. Centar za ženske studije.

Imamović, D. (2022, August). Feminizam i muškarci - small talks Nikola Vučić i Damir Imamović (9. epizoda) (N. Vučić, Interviewer) [Interview].

<https://www.youtube.com/watch?v=CZuluufBu78>

John Stuart Mill. (2000). *Podređenost žena* (Čačinovič N., Trans.). Jesenski I Turk.

John Stuart Mill, & Taylor Mill, H. (1861). *Subjection Of Women*.

Kimmel, M. S., & Mosmiller, T. E. (1992). *Against the tide: pro-feminist men in the United States, 1776-1990: a documentary history*. Beacon Press.

Kosovac, A. (2021, November 1). *Feminizam i muškarci - smalltalk Nikola Vučić i Ahmed Kosovac (4. epizoda)* (N. Vučić, Interviewer) [Interview].
<https://www.youtube.com/watch?v=e87WwshjFLg&t=1s>

Maxwell, Z. (2014, May 8). *23 načina na koja je feminizam poboljšao živote muškaraca*. Voxfeminae.net.
<https://voxfeminae.net/feministyle/23-nacina-na-koja-je-feminizam-poboljsao-zivote-muskaraca/>

Ngozi Adichie, C. (2018). *Svi bi trebalo da budemo feministi i feministkinje* (N. Tatar, Trans.). *Udruženje društveno odgovornih žena*. (Original work published 2012)

Numanović, A. (2021, November). *Feminizam i muškarci - small talks Nikola Vučić i Amar Numanović (2. epizoda)* (Nikola Vučić, Interviewer) [Interview].
<https://www.youtube.com/watch?v=Lh2DCdn829E&t=1174s>

Tarrant, S. (2009). *Men and feminism*. Seal Press.

Vučić, N. (2021). *Kritika toksične muškosti: pregled suvremenih istraživanja* (1st ed.). Friedrich-Ebert-Stiftung.
<https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/17689.pdf>

BIOGRAFIJA

Nikola Vučić, novinar, televizijski voditelj, istraživač.

Autor i voditelj televizijske emisije "Izvan okvira" na N1 BiH. Tokom novinarskog rada vodio je ili sudjelovao u nizu projekata iz oblasti ljudskih prava, izgradnje mira i kulture sjećanja. Aktivno saraduje sa lokalnim organizacijama civilnog društva, kao i međunarodnim institucijama. Dobitnik je Priznanja Parlamentarne skupštine BiH, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, koju dodjeljuju uz podršku Misije OSCE-a u BiH, osobama koje u javnom prostoru istaknuto zagovaraju rodnu ravnopravnost. Za novinarsko izvještavanje na temu rodno-zasnovanog nasilja, strukovno novinarsko udruženje BH Novinari 2017. godine dodijelilo mu je posebno priznanje, čemu su se pridružile organizacije UN Women i Asocijacija XY u Bosni i Hercegovini. Istražuje savremenu kulturu, identitetske politike i društvene prakse, a o čemu objavljuje radove i publikacije u različitim medijima i časopisima. Godine 2021. objavio je Kritiku toksične muškosti: pregled suvremenih istraživanja (FES BiH), koja predstavlja sveobuhvatno istraživanje literature o maskulinitetima te pratećim rodnim i sociološkim implikacijama. Knjiga Kritika toksične muškosti pravedena je i na engleski jezik.

